

Ilona Dukure

Latvijas Nacionālā bibliotēka

Ilona.Dukure@lnb.lv

Nacionālā analītiskā bibliogrāfija Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas (1990-2009)

Kopsavilkums. Katras valsts nacionālā bibliogrāfija vispilnīgāk apkopo valsts iespiedprodukciju un nodrošina tās pieejamību visiem informācijas lietotājiem dažādos formātos. Īpaša vieta ir arī nacionālajai analītiskajai bibliogrāfijai, kuru veido ne visās pasaules valstīs. Tā kā Latvija ir maza valsts, tad apzināt un analītiski apstrādāt iespiedprodukciju, kas izdota Latvijā un ārpus tās robežām par Latviju un latviešiem, ir vieglāk. Latvijā nozīmīgu vietu informācijas piegādātāju vidū ieņem Latvijas Nacionālās bibliotēkas Bibliogrāfijas institūts, kurā veido kārtējo nacionālo analītisko bibliogrāfiju, kas tiek piedāvāta izmantošanai Nacionālās bibliogrāfijas analītiskas datubāzē. Šī datubāze ir vienīgā Latvijā, kas vispilnīgāk apkopo informāciju no Latvijā izdotajiem turpinājumiem analītisko ierakstu veidā. Informācijas pilnīguma nodrošināšana ir atkarīga no obligātā eksemplāra piegādes.

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 20. gadsimta 90. gados arī nacionālajai analītiskajai bibliogrāfijai (turpmāk tekstā - NAB) sākās vairāku posmu attīstības ceļš:

- 20.gadsimta 90.gadu sākums – 1996. gads – NAB automatizācijas posms, kad tiek uzsākta bibliogrāfisko aprakstu veidošana teksta redaktorā;
- 1996. – 2001. gads – turpinās analītisko bibliogrāfisko ierakstu veidošana integrētajā informācijas sistēmā *ALISE UKMARC* formātā, kas nodrošina ierakstu apmaiņu ar citām Latvijas bibliotēkām;
- No 2002.gada - sākas analītisko bibliogrāfisko ierakstu veidošana integrētajā informācijas sistēmā *ALEPH 500 MARC21* formātā, kas nodrošina bibliogrāfisko ierakstu sasaisti ar autoritatīvajiem datiem. NAB veidošanā tiek izmantoti metadati, kuros ietvertā saite uz elektronisko rakstu *Lursoft* Laikrakstu bibliotēkā piedāvā ērtu un ātru piekļuvi informācijai.

Latvijā NAB tiek veidota saskaņā ar starptautisko standartu un Latvijas standartu prasībām, piedāvā laikam atbilstošus tehnoloģiskos risinājumus un novitātes informācijas izmantošanā. Katrai, it īpaši teritorijas un iedzīvotāju skaita ziņā mazai valstij, kāda ir arī Latvija, ir svarīgi apkopot informāciju par valsti, tajā notiekošajiem procesiem, politiku, kultūru, izglītību, literatūru, tautas tradīcijām u.c. Tāpēc nozīmīgu vietu ieņem nacionālā bibliogrāfija, jo tā vispilnīgāk apkopo valsts iespiedprodukciju un nodrošina tās pieejamību visiem informācijas lietotājiem dažādos formātos. Nacionālā bibliogrāfija ir visaptveroša

autoritatīvo un nacionālās iespiedprodukcijas ierakstu uzskaites kumulācija (koncentrēšana) par valsti, kas tiek regulāri publicēta. Tā jāveido saskaņā ar starptautiskajiem standartiem.¹

Nacionālās bibliogrāfijas ir svarīgs informācijas resurss:

- atlasei un komplektēšanai bibliotēkās un citās iestādēs. Lai šo uzdevumu veiktu, datiem jābūt pieejamiem uzreiz pēc to publicēšanas, vēlams pat pirms izdevuma publicēšanas. Tajos ir jābūt ziņām par cenu, izdevēju, izplatītāju, pārdošanas nosacījumiem un, protams, standartidentifikatoriem (piemēram, ISSN², ISBN³ u.c.);
- katalogizācijai – ierakstiem jābūt kvalitatīviem un pilnīgiem, operatīvi veidotiem, atbilstošiem valsts un starptautiskajiem standartiem. Jābūt nepārtrauktībai starp kārtējo un retrospektīvo bibliogrāfiju. Jānodrošina vienkārša ierakstu kopēšana lokālajos katalogos;
- autoritatīvo datu un publicēšanas vēstures pārbaudei – jābūt nodrošinātai modernizētai meklēšanai ar daudziem piekļuves punktiem, jābūt saitēm uz lokālajiem katalogiem vai pilntekstiem, kas nodrošinātu piekļuvi publikācijām.⁴

Nacionālā bibliogrāfija pilda svarīgas funkcijas bibliotēku krājuma un autoritatīvo bibliogrāfisko aprakstu veidošanā, statistikas informācijā par valsts izdevējdarbību, zinātniskajā pētniecībā, valsts publikāciju popularizēšanā, saglabāšanā, valsts atmiņas veidošanā.⁵

Viena no nacionālās bibliogrāfijas daļām ir kārtējā nacionālā bibliogrāfija. Bibliogrāfijas speciāliste Barbara L.Bella (*Barbara L. Bell*) par kārtējo nacionālo bibliogrāfiju saka: "Kārtējā nacionālā bibliogrāfija ir spogulis, kas atspoguļo kultūru, raksturo un regulāri ieinteresē par valsti ar izdevējprodukcijas sarakstu sastādīšanu. Tie nav tikai vēsturiski ieraksti, bet, nonākot citās valstīs, tie ir kā konkrētas valsts spogulis." ⁶

Nacionālās bibliogrāfijas veidošana Latvijā aizsākusies 19. gadsimta pirmajā pusē, kad tika publicēti pirmie bibliogrāfiskie literatūras saraksti. 20. gadsimta 20.-30. gados Valsts bibliotēkas Bibliogrāfijas un katalogizācijas nodaļa sāka veidot bibliogrāfiskos rādītājus par valstī iznākošajām grāmatām un periodiskajos izdevumos publicētajiem rakstiem.

No 1920. gada Latvijas Valsts bibliotēka izdeva periodisko izdevumu rakstu rādītāju "Latviešu zinātne un literatūra: Periodiskajos izdevumos iespiesto rakstu sistemātisks saturs un alfabētisks rādītājs 1920. gads 1. puse" (no 1925. gada tā nosaukums "Latvijas zinātne un literatūra"), kuru sakārtoja bibliogrāfi Augusts Ģinters (1885 - 1944) un Voldemārs Caune (1890 - 1944).

1940. gada 16. novembrī pie Latvijas PSR Valsts bibliotēkas tiek nodibināta Valsts Grāmatu palāta, kuras galvenie uzdevumi bija iespieddarbu obligātā kontroleksemplāra sadale, valsts reģistrējošā bibliogrāfija un iespieddarbu statistiskā uzskaitē. 1949. gadā sāka iznākt Valsts Grāmatu palātas sastādītais Latvijas PSR nacionālās reģistrējošās bibliogrāfijas rādītājs "Preses hronika". Gadu vēlāk - 1950. gadā sāka iznākt Latvijas PSR analītiskās bibliogrāfijas izdevums "Žurnālu un avīžu rakstu hronika". Vienots rādītājs "Latvijas PSR preses hronika" sāka iznākt 1957. gadā (no 1990. gada ar nosaukumu "Latvijas preses hronika"), kas sniedz bibliogrāfisku informāciju par Latvijā iznākošo iespiedprodukciju

¹ *Guidelines for national bibliographies in the electronic age* [tiešsaiste], 1.lpp.

² Starptautiskais seriālizdevuma standartnumurs

³ Starptautiskais grāmatas standartnumurs

⁴ *Guidelines for national bibliographies in the electronic age* [tiešsaiste], 6.lpp.

⁵ Parent Ingrid. *The importance of national bibliographies in the digital age* [tiešsaiste], 5.lpp .

⁶ Bell, Barbara L. An annotated guide to current national bibliographies.

neatkarīgi no tās valodas un rakstības. 1958.gadā sāka iznākt vēl viena hronikas daļa - „Padomju Latvija PSRS un aizrobežu sociālistisko valstu presē” (vēlāk “Letika (Latvija un latvieši pasaules presē)”), kurā tika ietverti materiāli par Latvijas politisko, ekonomisko, kultūras dzīvi, republikas autoru darbiem, kas publicēti ārpus Latvijas robežām. Bibliografēšanas process notika atbilstoši Vissavienības Grāmatu palātas izstrādātajai metodikai.

1989. gadā Latvijas PSR Grāmatu palāta tika pārveidota par Latvijas Bibliogrāfijas institūtu, bet 1993. gadā Latvijas Bibliogrāfijas institūts apvienojās ar Latvijas Nacionālo bibliotēku (LNB).⁷

Latvijā nacionālās bibliogrāfijas uzskaitē notiek, pamatojoties uz “Obligāto eksemplāru likumu”, kas nosaka obligātā eksemplāra piegādes kārtību Latvijas izdevējiem.

LNB Bibliogrāfijas institūts (BI) nacionālās bibliogrāfijas veidošanā ņēma vērā un vadījās pēc starptautisko bibliotēku ekspertu ieteikumiem. Bibliogrāfisko dienestu direktore Ingrida Perente (*Ingrid Parent*) no Kanādas savā publikācijā par 1998.gadā Kopenhāgenā notikušo starptautisko kongresu detalizēti uzskaita galvenos turpmākos nacionālajai bibliogrāfijai noteiktos darbības virzienus:

- jāturpina automatizācijas procesa attīstība. Jāveido bibliogrāfiskās informācijas plašs pasaules tīkls (WWW), kas var saistīt valstis un kultūras. Piemēram, OCLC datubāze, ko veido Kongresa bibliotēka (ASV) un Britu bibliotēka (Lielbritānija) un kuras papildināšanu ar saviem bibliogrāfiskajiem ierakstiem veic Čehijas, Slovēnijas, Austrālijas bibliotēkas;
- jārisina vienotas klasifikācijas ieviešanas jautājumi;
- jādarbojas standartu attīstībā, sevišķu uzmanību pievēršot jaunu standartu izstrādei, kas domāti digitālo dokumentu identificēšanai;
- nacionālo bibliogrāfiju iespējams izdot vienā vai vairākos formātos, bet vismaz vienam no tiem jābūt tādām, kas apmierina arhivārās un saglabāšanas vajadzības;
- jāadaptē standartu ieteikumi, kuri saistās ar autoratbildības kontroli, konvertēšanu MARC⁸ formātos;
- nacionālajām bibliotēkām / aģentūrām un iespiedējiem, grāmatu pārdevējiem nepieciešams sadarboties, lai varētu papildināt un pilnveidot nacionālo bibliogrāfiju.⁹

Nacionālās bibliogrāfijas veidošanā Latvijā tika ņemti vērā šie ieteikumi. Tika adaptēti starptautiskie ISBD¹⁰ standarti un noteikumi, kas nodrošina bibliogrāfijas ierakstu veidošanu pēc starptautiskajām prasībām un normām. Tādējādi ir iespējama arī bibliogrāfijas datu apmaiņa ar citām bibliotēkām Latvijā, gan arī ar citām bibliotēkām ārpus Latvijas robežām.

Nacionālajā bibliogrāfijā īpašu vietu ieņem analītiskā bibliogrāfija, kas operatīvi sniedz informāciju par aktuāliem notikumiem un procesiem sabiedrībā. Nacionālās analītiskās bibliogrāfijas veidošana pasaulē nav plaši izplatīta. Priekšrocības tās veidošanā ir mazām valstīm, jo tām ir vieglāk apzināt un reģistrēt valstī un ārpus valsts robežām izdoto iespiedprodukciju. Latvijā nozīmīgu vietu informācijas piegādātāju vidū ieņem LNB BI, kas ir nacionālās bibliogrāfijas centrs valstī. Te tiek veidota kārtējā un retrospektīvā nacionālā analītiskā bibliogrāfija. Bibliogrāfiskie ieraksti tiek veidoti Nacionālās bibliogrāfijas analītikas datubāzē (NBADB). Šī datubāze ir vienīgā Latvijā, kas vispilnīgāk apkopo informāciju no Latvijā izdotajiem turpinājumizdevumiem, kā arī ārpus Latvijas robežām izdotajiem

⁷ Latvijas Nacionālā bibliotēka [tiešsaiste]

⁸ Machine Readable Cataloging (Mašīnlasāmā katalogizācija)

⁹ Parent Ingrid. International Conference on National Bibliographic Services: A Truly International Experience, 3.-4.lpp.

¹⁰ International Standard Bibliographic Description (Bibliogrāfiskā apraksta starptautiskais standarts)

turpinājumiem par Latviju un latviešiem analītisko ierakstu veidā. Informācijas pilnīguma nodrošināšana ir atkarīga no obligātā eksemplāra piegādes.

20. gadsimta 90. gados Latvijā sākās bibliotēku automatizācija. Šajā laikā aizsākās arī nacionālās bibliogrāfijas automatizācija Valsts Grāmatu palātā. No Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta iznomātajos datoros tika vadīti dati teksta redaktorā. No šiem aprakstiem tika veidots arī ikmēneša rādītājs „Latvijas preses hronika”.

Latvijā kārtējās nacionālās analītiskās bibliogrāfijas automatizāciju var iedalīt trīs posmos:

1. 20.gadsimta 90. gadu sākums – 1996. gads;
2. 1996. – 2001. gads;
3. 2002. gads – .

1. POSMS: 20. GADSIMTA 90. GADU SĀKUMS – 1996. GADS

Šis laikposms uzskatāms par automatizācijas aizsākumu, jo kartīšu rakstīšanu ar roku vai rakstāmmašīnu aizstāja datori. Analītiķi ieraksti tika veidoti teksta redaktorā no 20.gadsimta 90.gadu sākuma līdz 1996.gada maijam. Bibliogrāfs aprakstus no turpinājumiem ievadīja datnēs. Lai apkopotu viena mēneša informāciju, vajadzēja savienot vairākus desmitus datņu. Ja vajadzēja sameklēt aprakstus par kādu tēmu, tad bija jāizskata visas šīs daudzās datnes, kas bija ļoti darbietilpīgs process. Šajā laika posmā gan vēl nevar runāt par datubāzes izveidi, jo dati netiek veidoti strukturētā formā.

1.attēlā ir parādīts fragments no teksta datnes. Virs analītiķa apraksta ir dota tā klasifikācija. Atzīme “+++” norāda, ka konkrētais ieraksts tiks iekļauts rādītājā “Latvijas preses hronika”. Figūriekavas “{}” norāda, ka tajās esošais vārds ir jāizceļ. Ja apraksts bija jāiekļauj iespiestajā rādītājā, tad zem ieraksta tika uzrādītas visas personas, kas minētas aprakstā un ir jāiekļauj palīgrādītājos. Aprakstiem tika pievienotas piesaistes “_”, kas norādīja nedalāmo simbolu, t.i., maketējot iespiesto rādītāju, tajā vietā nedrīkstēja dalīt un pārnest tekstu jaunā rindā.

82.0 -- Latv.+02
{Guseva Egita}. "Es savu pilsētu"_: [Par lit. sarīkojumu
Liepājas Zin. b-kā]_// Kurzemes Ekspresis._-- 1995._--
18.martā._-- 11.lpp.

+++75
{Tapiņa Sandra}. Jubilāre gleznās_: [Par glezn. Mišela
Golta darbu izst. Liepājas galerijā "Rožu laukums"]_//
Kurzemes Ekspresis._-- 1995._-- 18.martā._-- 11.lpp.

Tapiņa Sandra\
Golts Mišels (\

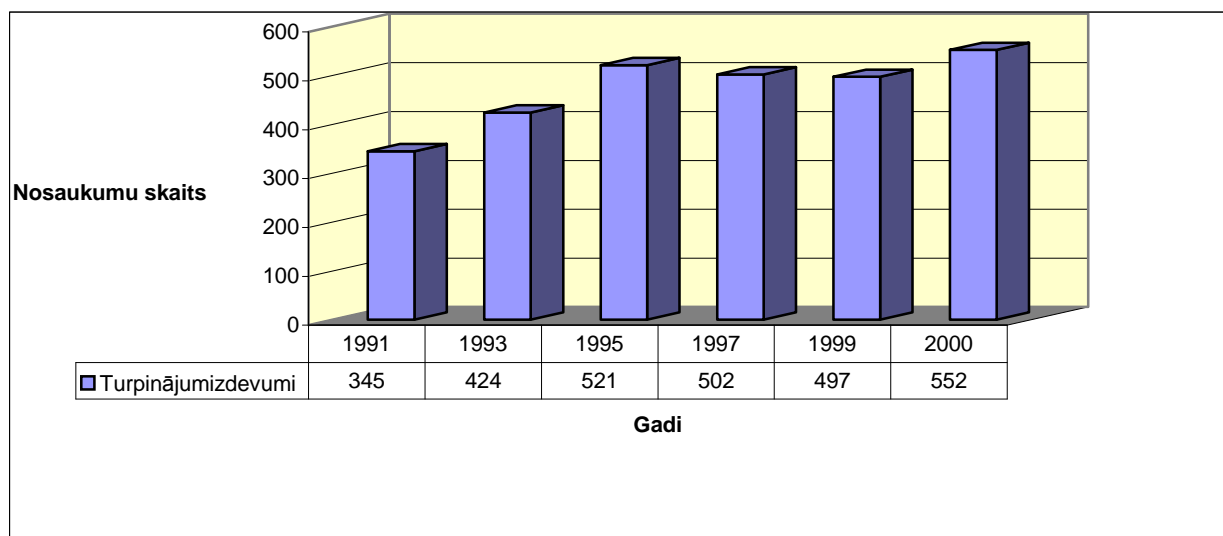
78
{Tapiņa Sandra}. Vijoļes dziesma_: [Par grupas
"Gans & Avis" kompaktdiska un kasetes prezentāciju]_//
Kurzemes Ekspresis._-- 1995._-- 18.martā._-- 11.lpp.

1.attēls: Analītisko aprakstu fragments teksta datnē

Informācijas meklēšanas iespējas teksta datnēs bija ļoti ierobežotas. Bibliogrāfiskie apraksti bija pieejami tikai lokāli LNB BI, elektroniskā veidā nenotika datu apmaiņa ar citām bibliotēkām. Nacionālās bibliogrāfijas rādītājs "Latvijas preses hronika" tika veidots, pārceļot aprakstus no datnes uz datni un uz papīra lapas atzīmējot dublējamus aprakstus. Rādītāja sistemātiskā kārtošana, numurēšana, palīgrādītāju veidošana notika manuāli. Sadarbībā ar Latvijas Zinātņu akadēmijas Sabierisko zinātņu zinātniskās informācijas centru tapa pirmais rādītāja „Latvijas preses hronika” datorsalikums – 1991. gada Nr.1. Izdevuma sagatavošanai bija nepieciešams ilgs laiks, tādēļ netika nodrošināta informācijas operativitāte, kas ir svarīgs kārtējās nacionālās bibliogrāfijas priekšnoteikums. Informācijas ērtākai izmantošanai ir nepieciešami strukturēti dati, un tādus var iegūt, strādājot integrētā informācijas sistēmā.

Faktori, kas veicināja uzsākt darbu integrētā informācijas sistēmā (IIS):

- pieauga Latvijā izdoto turpinājumizdevumu nosaukumu skaits, kā arī apjoms, tādējādi bija nepieciešams apstrādāt lielāku informācijas masīvu. Tā, piemēram, 1991. gadā Latvijā tika izdoti 345 turpinājumizdevumi (avīzes, žurnāli, biļeteni, zinātniskie raksti u.c.), 1995. gadā 521 turpinājumizdevums, bet 2000. gadā jau 552 turpinājumizdevumi ¹¹ (sk. 1. diagrammu);

1. diagramma: Latvijā izdoto turpinājumizdevumu nosaukumu skaits pa gadiem

- attīstījās informācijas tehnoloģijas, un bibliotēkas strauji sāka ieviest savā darbā Latvijas Universitātē izstrādāto IIS ALISE;
- informācijai vajadzēja būt operatīvai, ātri iegūstamai, ērti atrodamai;
- bibliotēkām bija nepieciešams sadarboties informācijas apmaiņas jomā, lai novērstu datu apstrādes dublēšanos un taupītu visa veida resursus.

2. POSMS: 1996. – 2001. GADS

Šajā periodā tika veidoti analītiskie bibliogrāfiskie ieraksti IIS ALISE UKMARC¹² formātā. MARC (mašīnlasāmā katalogizācija) ir standartizēts formāts, kas nodrošina bibliogrāfisko ierakstu uzkrāšanu, apmaiņu un saista informāciju mašīnlasāmās

¹¹ Latvijas prese, 1991, 1993, 1995, 1997, 1999, 2000.

¹² United Kingdom MARC (Apvienotās Karalistes mašīnlasāmās katalogizācijas formāts)

katalogizācijas formā.¹³ Ieraksts MARC formātā veidojas no kontrolējamām, dažāda garuma kodētiem laukiem un apakšlaukiem, kas satur ievadīto informāciju. UKMARC formāts bija Britu Nacionālās bibliotēkas veidots formāts, kuru savā darbībā izmantoja arī IIS *ALISE*. Tagad var runāt par NBADB izveidi, jo sistēma nodrošināja strukturētu datu veidošanu. Tikai līdz ar MARC formāta apgūšanu ir iespējama bibliotēku automatizācija – automatizētu sistēmu ieviešana bibliotēkās.

1996. gada maijā LNB BI Periodisko izdevumu kārtējās bibliogrāfijas nodaļa (šobrīd Nacionālās analītikas nodaļa) uzsāka analītisko bibliogrāfisko ierakstu veidošanu IIS *ALISE* 1.6 Versijā DOS¹⁴ vidē, bet 1997.gada februārī IIS *ALISE* darbu uzsāka arī Letikas nodaļa. Periodisko izdevumu kārtējās bibliogrāfijas nodaļa apstrādāja kārtējos Latvijā izdotos turpinājumi izdevumus un veidoja Analītikas datubāzi. Letikas nodaļa apstrādāja ārpus Latvijas izdotos turpinājumi izdevumus, kuros bija informācija par Latviju un latviešiem, un veidoja Letikas datubāzi. Abas šīs datubāzes tika veidotas un fiziski atradās atsevišķi, bet runājot par NBADB, tiek domātas tās abas.

IIS *ALISE* nodrošināja:

- bibliogrāfisko ierakstu veidošanu UKMARC formātā;
- ierakstu klasificēšanu;
- atslēgvārdu pievienošanu ierakstiem;
- iespiesto izvadformu veidošanu (rādītājs "Latvijas preses hronika", analītikas kartīte);
- informācijas meklēšanu un atlasi;
- datu apmaiņu (bibliogrāfisko ierakstu eksportu un importu);
- attālo pieeju datubāzei tiešsaistē;
- turpinājumi izdevumu reģistrāciju.

UKMARC nebija analītikas formāta, tāpēc tas tika veidots un adaptēts LNB BI specifikai. Tādēļ ne visi analītikas formātā iekļautie lauki atbilda UKMARC standartam. Informācijas apstrāde UKMARC formātā balstījās uz:

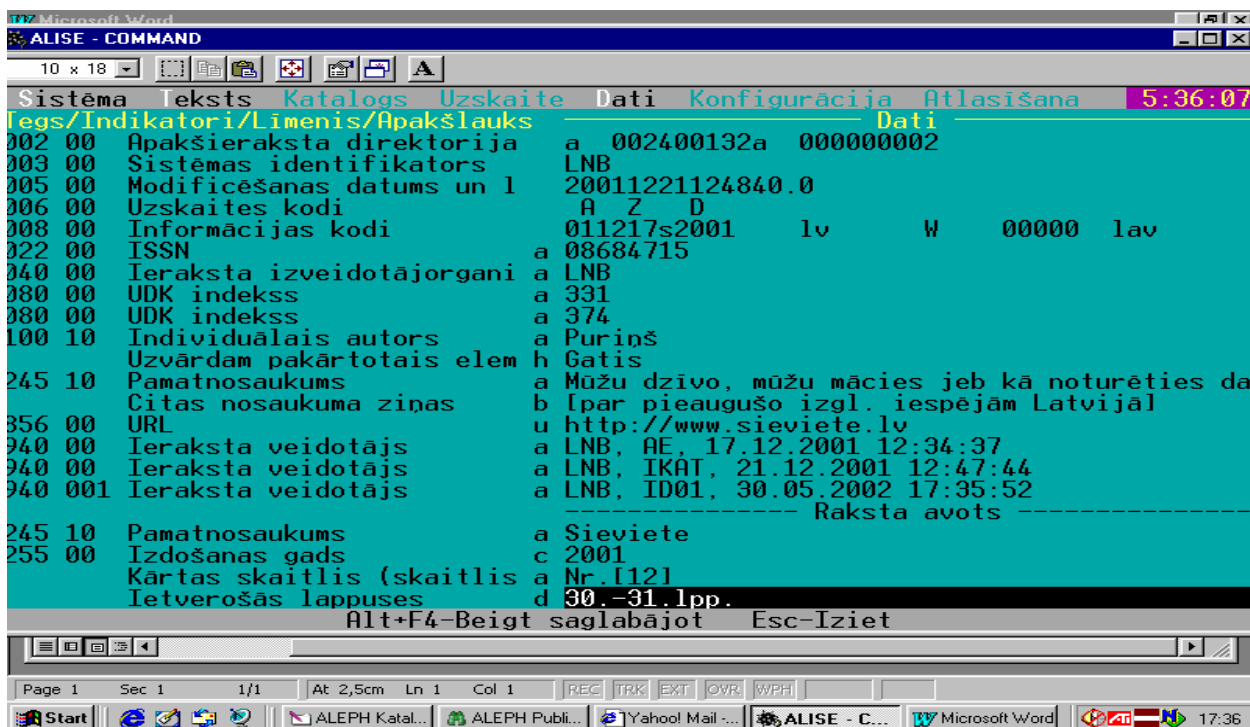
- Starptautisko bibliogrāfiskā apraksta standartu (International Standard Bibliographic Description – ISBD);
- Angļu un amerikāņu katalogizācijas noteikumu 2.izdevumu (Anglo-American Cataloguing Rules, 2nd edition, AACR2).

Atrādot ierakstus jebkurā izvadformā, bibliogrāfiskās dalītājzīmes tika ievietotas vajadzīgajās vietās aprakstā atbilstoši standartam. Bibliogrāfiskās dalītājzīmes tika ievietotas starp MARC laukiem vai arī apakšlaukiem.

2.attēlā ir parādīts MARC redaktora ekrāns ar aizpildītiem laukiem un apakšlaukiem analītiskajam ierakstam.

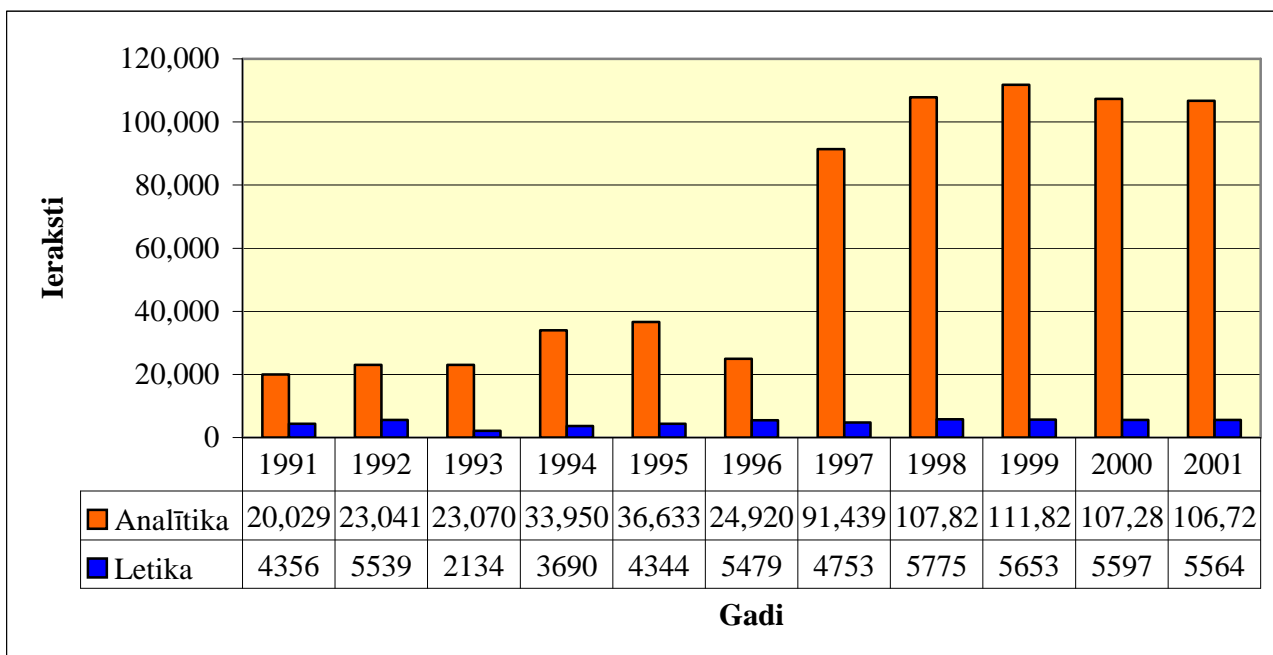
¹³ The Library of Congress. *MARC Standards* [tiešsaiste]

¹⁴ Disk Operation System (diska operētājsistēma)

2.attēls: MARC redaktora ekrāns IIS ALISE

2.diagrammā ir redzams, kā ir paaugstinājušies kvantitatīvie rādītāji bibliogrāfisko ierakstu izveidē pa gadiem, strādājot integrētā sistēmā. Ja 1991.gadā tika izveidoti 20 029 ieraksti, tad 2001.gadā izveidoto ierakstu skaits sasniedz 106 720 ierakstus.

2.diagramma: LNB BI izveidoto analītisko ierakstu skaits pa gadiem

Salīdzinot šos rādītājus, var secināt, ka ierakstu skaits ir audzis piecas reizes. 1996.gadā izveidoto ierakstu skaits ir 24 920 – tātad tas ir samazinājies, salīdzinot ar ierakstu skaitu 1994.gadā (33 950 ieraksti) un ierakstu skaitu 1995.gadā (36 633 ieraksti). Tas izskaidrojams ar to, ka jaunās sistēmas apgūšanai bija nepieciešams laiks, tādēļ samazinājās izveidoto ierakstu skaits. Ierakstu skaita pieauguma rādītāju paaugstināšanās nav tikai ieviestās informācijas sistēmas nopelns, jo arī pieaugošais turpinājumiem nosaukumu skaits un apjoms radīja nepieciešamību apstrādāt pieaugošo informācijas apjomu.

KLASIFICĒŠANA

Ieraksta tematikas atspoguļošanai izmantoja klasifikācijas indeksus, kas tika pievienoti bibliogrāfiskajiem ierakstiem. Tie palīdz informācijas meklēšanas procesā precīzāk nedefinēt pieprasījumu. Klasificēšanai IIS *ALISE* tika izmantota Universālā decimālā klasifikācija (UDK) – plaši izplatīta informācijas klasifikācijas sistēma ar decimālo numurēšanu, kas aptver visas zinātņu nozares. Klasifikācijas kods ir neatkarīgs no valodas/rakstības, kas padara to starptautiski saprotamu.¹⁵ Datubāzes veidošanai izmantoja 1993.gadā izdoto UDK shēmu (Universal Decimal Classification: British Standard) ar 1995.gadā izdarītajiem labojumiem un papildinājumiem. Katram bibliogrāfiskajam ierakstam tika piešķirts viens vai vairāki klasifikācijas indeksi. Lielākoties analītiskajiem ierakstiem tika piešķirti vairāki indeksi, jo reti kad turpinājumiem publicētajos rakstos tiek runāts tikai par vienu tēmu, neskarot to saistību ar citām. NBADB ierakstiem piešķīra pamatrindas klasifikācijas indeksus, nedalot tos sīkāk (piemēram, 2 – Reliģija. Teoloģija), vai arī pamatrindas nodaļām izdalot pamatiedaļas, piemēram:

5 Matemātika. Dabaszinātnes

51 Matemātika

52 Astronomija. Ģeodēzija. Kosmosa pētīšana....

Ļoti sīki tika sadalīta daiļliteratūra, izdalot atsevišķi katras valsts literatūru un sadalot to žanros:

821 Daiļliteratūra

821.111 Angļu literatūra

821.111-1 Dzeja

821.111-3 Proza

Ierakstu klasificēšanas dziļums atbilda rādītāja "Latvijas preses hronika" kārtojumam pa nozarēm. Ļoti ērti bija lietot IIS *ALISE* integrētās klasifikācijas elektroniskās tabulas, kas bija veidotas pēc hierarhijas līmeņu principa.

Dažām UDK nodaļām tika pievienoti teritoriālie noteicēji, t.i. tika izdalīti materiāli par Latviju (piemēram, 323(474.3) Latvijas iekšpolitika).

Tādējādi uzreiz varēja atlasīt tos materiālus, kas attiecas uz Latviju un nebija jāatlasa visa nodaļa un jāizskata nevajadzīgi ieraksti.

Nedaudzām UDK nodaļām tika izdalīta vēsture, pievienojot formas noteicēju. NBADB tas tika pievienots tām nodaļām, kurās visbiežāk bija sastopami vēsturiski materiāli par tēmu (piemēram, 355/359(09) Karalietu vēsture).

Izvērtējot klasificēšanu NBADB, var secināt, ka UDK indeksi netika piešķirti īpaši dziļi, kas varētu traucēt informācijas lietotājiem meklēšanu pēc UDK indeksa datubāzē. Kā jau iepriekš atzīmēts, tas notika tādēļ, ka no šīs datubāzes tika veidots rādītājs "Latvijas preses

¹⁵ UDC Consortium [tiešsaiste]

hronika", un arī klasificēšanas process tika veikts atbilstoši tam. Lietderīgi ir tas, ka dažās nodaļās īpaši tika izdalīti materiāli par Latviju, kā arī materiāli par tēmas vēsturi.

ATSLĒGVĀRDU PIEVIENOŠANA

Tēmas papildus precizēšanai ierakstiem pievieno atslēgvārdus, kas ir verbālā tipa informācijas meklēšanas valodas. Atslēgvārdi var būt visnozīmīgākie vārdi nosaukumā, visbiežāk lietotie vārdi dokumenta saturā, kā arī tekstā nelietotie, bet izmantotie kā apvienojoši termini tēmas atspoguļošanai.

IIS *ALISE* nodrošināja iespēju izveidot atslēgvārdu sarakstu lokālai izmantošanai atbilstoši konkrētās bibliotēkas specifikai. Atslēgvārdus varēja brīvi ievadīt sistēmas administrators pēc vajadzības. Tie varēja būt saistīti/nesaistīti ar klasifikācijas shēmu. Analītiskajā ierakstā atslēgvārdus ievadīja laukā 695 \$a.¹⁶ NBADB atslēgvārdu izmantošana galvenokārt bija saistīta ar rādītāja "Latvijas preses hronika" izveidi, kā arī ar regulāri sniedzamo uzziņu tematiku. Laukā 695 \$a tika ievadīti atslēgvārdi (piemēram, izrādes, filmas), izstāžu nosaukumi, kāda konkrēta notikuma vai tēmas nosaukums, kas nebūt neatbilda priekšstatam par atslēgvārdiem. Šos atslēgvārdus izveidoja atbilstoši rādītājā "Latvijas preses hronika" vajadzīgajām klasifikācijas nodaļu apakšiedaļām. Tās veidoja un atsevišķi izdalīja gadījumos, kad par kādu tēmu bija vairāk kā trīs ieraksti konkrētajā klasifikācijas nodaļā. Visiem analītiskajiem ierakstiem, kuri bija par kādu izrādi vai filmu, tika vienmēr pievienots kāds no šiem atslēgvārdiem.

Tā kā mazākajai datubāzē esošo ierakstu daļai tika pievienoti šie atslēgvārdi, tad meklēt pēc tiem varēja tikai nelielu ierakstu daudzumu. Turpmāk vajadzēja domāt par visu ierakstu priekšmetošanu, kas nodrošinātu labākas informācijas meklēšanas iespējas. Taču IIS *ALISE* nenodrošināja autoritatīvo ierakstu veidošanu.

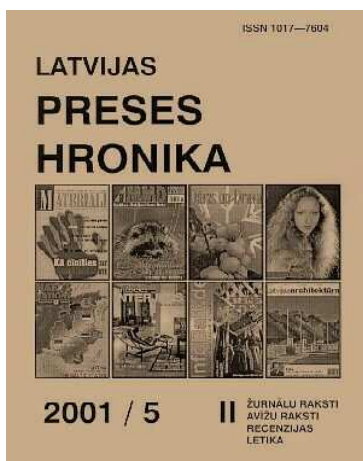
IZVADFORMAS

LNB BI viena no galvenajām funkcijām ir nacionālās bibliogrāfijas veidošana un izdošana. Tāpēc, sākot strādāt IIS *ALISE*, sistēmai bija jānodrošina datu izguve vajadzīgajās formās. IIS *ALISE* nodrošināja vairāku izvadformu veidošanu:

- bibliogrāfisko norāžu saraksti;
- analītikas kartīte. Jau kopš 1961.gada Valsts Grāmatu palāta izdeva iespiesto žurnālu un avīžu rakstu kartīti, kuru piegādāja Latvijas bibliotēkām. Tika izveidota tāda kartīšu izvadforma, ko varēja lietot kartīšu tipogrāfiskai pavairošanai. Uz A4 formāta lapas tika izvietotas četras kartītes, nodalot tās ar rāmīšiem, lai varētu precīzi tipogrāfijā tās sagriezt. Kad ar 1999.gadu iespiestā žurnālu un avīžu rakstu kartīte vairs netika izdota, kartīšu gatavošana turpinājās tikai LNB vajadzībām;
- iespiestais rādītājs "Latvijas preses hronika". Līdz tam IIS *ALISE* vēl nebija nodrošināta datu izguve iespiestā sistemātiskā rādītāja formā. Šādas izvadformas izveide ilga vairākus mēnešus. Nacionālās bibliogrāfijas rādītājs bija pirmais iespiestais sistemātiskais rādītājs, ko izveidoja sistēma. Sākot ar 1996.gada Nr.5, iespiestā rādītāja "Latvijas preses hronika" daļas "Žurnālu un avīžu rakstu hronika" un "Recenziju hronika" tika veidotas no NBADB ievadītajiem datiem IIS *ALISE*. Sākot ar 1997.gada Nr.2, no Letikas datubāzē ievadītajiem ierakstiem tika veidota daļa "Letika". Visi Letikas datubāzē ievadītie ieraksti tika iekļauti rādītājā. No NBADB iespiestajā rādītājā tika ievietota tikai aptuveni 1/3 daļa ierakstu. Sākot ar 2001.gadu, rādītājs

¹⁶ turpmāk tekstā izmantots apakšlauka apzīmējums, ko lieto kopā ar latīņu alfabēta mazo burtu.

iznāca divās daļās. 1.daļā ietilpa Grāmatu, Nošu, Attēlizdevumu hronikas, bet 2. daļā - Žurnālu un avīžu rakstu, Recenziju hronikas, Letika.

3.attēls: Nacionālās bibliogrāfijas rādītājs "Latvijas prešes hronika" 2001.gada Nr.5 2.daļa

IERAKSTU EKSPORTS/IMPORTS

IIS *ALISE* versijā 1.6 MS-DOS nodrošināja datu eksportu un importu: no/uz UKMARC (izmantojot palīgbāzi); no/uz sistēmu *ALISE*. Sākoties automatizācijas procesam publiskajās un citās Latvijas bibliotēkās, kuras arī iegādājās IIS *ALISE*, un strādājot vienotā MARC formātā un sistēmā, bija iespēja sākt datu apmaiņu. Ar 1996.gadu sākās analītikas datu piegāde bibliotēkām. LNB BI noslēdza līgumu ar katru bibliotēku par elektronisko datu piegādes kārtību, veidu, vajadzīgo apjomu. No NBADB katru mēnesi tika piegādāti ieraksti bibliotēkām, atlasot tos pēc bibliotēkas iesniegtā un tajā pasūtīto izdevumu nosaukumu saraksta. No 1997.līdz 2001.gadam NBADB ierakstus elektroniskā veidā saņēmušas 43 bibliotēkas un informācijas iestādes.

Datu piegāde tika veikta:

- teksta datnēs (kamēr bibliotēkā vēl nav informācijas sistēmas);
- MARC formā (no brīža, kad bibliotēka strādā integrētā informācijas sistēmā);
- RTF formā (ja informācijas iestāde neveido datubāzi, bet regulāri vēlas saņemt jaunāko informāciju).

Ar katru gadu palielinājās bibliotēku skaits, kuras vēlējās savās datubāzēs importēt LNB BI izveidotos analītikas ierakstus, jo:

- bibliotēku darbiniekiem nevajadzēja apstrādāt šos izdevumus, kas ļāva taupīt cilvēku resursus;
- ieraksti atbilda Latvijā pastāvošajiem bibliogrāfiskajiem standartiem;
- ierakstu skaits tika atlasīts īpaši katrai bibliotēkai;
- datu piegāde notika pa e-pastu (ja bibliotēkā tāds bija) un nevajadzēja katru mēnesi personīgi ierasties LNB BI.

Datu piegādei bija arī savi trūkumi:

- datu piegāde nenotika tik operatīvi, kā informāciju pieprasīja bibliotēku lietotāji (dati par kalendāro mēnesi tika piegādāti līdz nākamā kalendārā mēneša 20.datumam);
- raksti no turpinājumizdevumiem tika izrakstīti ar atlasīti, ņemot vērā to nozīmīgumu, aktualitāti, bet dažkārt bibliotēkas gribēja, lai no izdevuma tiktu izrakstīti visi raksti;

- piegādāto ierakstu skaits vienai bibliotēkai vidēji sasniedza 4000 - 8000 ierakstu mēnesī, kas, uzkrājoties gadu no gada, palielināja datubāzu apjomus bibliotēkās un dažkārt palēlināja sistēmas darbību.

Savukārt dažas publiskās bibliotēkas savās datubāzēs ievadītos rajonu laikrakstu ierakstus eksportēja iekļaušanai NBADB. 1996.gadā sākās arī šāda veida sadarbība ar publiskajām un zinātniskajām bibliotēkām. Tās apstrādāja savus reģionālos laikrakstus un ar atlasīti ierakstus sūtīja LNB BI. Ieraksti ar atlasīti tika sūtīti tādēļ, ka bibliotēkas ļoti sīki izrakstīja šos laikrakstus, bet tā kā NBADB reģionālā prese tiek apstrādāta ar lielu atlasīti, nebija vajadzības visus ierakstus importēt tajā. Sīkāk par šo sadarbību sk. nodaļā „Latvijas bibliotēku dalība NBADB veidošanā”.

PIEEJA TIEŠSAISTĒ

No 1998.gada nogales NBADB un Letikas datubāzes bija pieejamas tiešsaistē internetā, izmantojot moduli WWW OPAC.¹⁷ Tas ļāva plašāk izmantot šīs datubāzes informācijas meklētājiem, jo lokālā pieejā tās bija pieejamas tikai LNB BI un Uzziņu un informācijas centrā. Dienas laikā ievadītie dati katru nakti tika automātiski importēti atrādīšanai tiešsaistes katalogā.

Trūkums NBADB pieejai tiešsaistē bija tas, ka:

- ne vienmēr datubāze bija pieejama lietotājiem (neattīstītais komunikāciju tīkls un serveru problēmas);
- lēnais datu meklēšanas ātrums ierobežoja tās izmantošanu;
- ne visi lokālajā datubāzē ievadītie ieraksti tika atrādīti tiešsaistē (problēma – nacionālās bibliogrāfijas ierakstu garums pārsniedza sistēmā iespējamo).

3. POSMS: 2002. GADS

No 1997. līdz 2001.gadam Bibliotēku informācijas tīklu konsorcijs (tagad valsts aģentūra „Kultūras informācijas sistēmas”) realizēja projektu “Vienotais bibliotēku informācijas tīkls LATLIBNET”, kura galvenais mērķis bija automatizēta bibliotēku informācijas tīkla izveide un vienotas bibliotēkās koncentrēto informācijas resursu apstrādes, uzkrāšanas un izplatīšanas nodrošināšana.¹⁸ Arī LNB piedalījās šajā projektā. 1998.gada septembrī tika parakstīts līgums par Izraēlas IIS *ALEPH500* ieviešanu Latvijas valsts nozīmes zinātniskajās bibliotēkās. Projekta rezultātā tika izveidots 7 valsts nozīmes zinātnisko bibliotēku kopkatalogs internetā un publicēta bibliogrāfiskā informācija, t.sk. LNB BI veidotās NBADB.

Ar 2002.gada 2.janvāri NBADB tiek veidota IIS *ALEPH500* Windows vidē, kura nodrošināja:

- bibliogrāfisko ierakstu veidošanu MARC21 formātā;
- ierakstu klasificēšanu;
- ierakstu priekšmetošanu;
- izvadformu veidošanu;
- informācijas meklēšanu un atlasīti;
- attālo pieeju datubāzei tiešsaistē;
- datu apmaiņu (bibliogrāfisko ierakstu eksportu un importu).

¹⁷ Online Public Access Catalogue (tiešsaistes publiskās pieejas katalogs)

¹⁸ Valsts aģentūra Kultūras informācijas sistēmas [tiešsaiste].

2002.gadā tika sākts darbs IIS *ALEPH500* versijā „12.1”. Vērtējot MARC redaktora piedāvātās iespējas, jāsecina, ka ierakstu ievade bija ērta. MARC redaktorā liels mīnuss bija tas, ka viena lauka vai apakšlauka robežās vienlaicīgi nevarēja ievadīt latviešu valodas burtus ar diakritiskajām zīmēm un krievu valodas burtus - netika nodrošināts daudzvalodu atbalsts (Unicode). Šī problēma tika risināta ar transliterācijas palīdzību. Darbu apgrūtināja arī tas, ka katalogizētājam pašam bija jāievada bibliogrāfiskās dalītājzīmes. Sākot ar sistēmas versiju „14.2”, tiek nodrošināts Unicode atbalsts. 2008.gadā tika ieviesta IIS *ALEPH500* versija „18.01”.

KLASIFICĒŠANA

IIS *ALEPH500* ierakstu klasificēšanai atbalsta vairākas klasifikācijas sistēmas. KNADB ierakstu klasificēšanai tiek izmantota UDK, jo pēc šīs klasifikācijas sistēmas ieraksti tika veidoti arī iepriekš IIS *ALISE*. Datubāzes veidošanā klasifikācijas struktūra un dziļums saglabājas tāds pats kā iepriekš. Klasifikācijas indeksu katram ierakstam pievieno katalogizētājs un ieraksta to laukā 081 (Lokālais UDK). Trūkums, katalogizējot ierakstus, pie UDK pievienošanas ir tas, ka atvērtajā lauka 081 logā atrodas tikai UDK indeksi bez to vārdiskā atšifrējuma. Ja katalogizētājs nezina konkrētās nozares UDK indeksu no galvas, tad šo iespēju nevar izmantot ieraksta veidošanā.

Sākot ar 2009.gadu, UDK indeksu analītiskajiem ierakstiem pievieno MARC laukā 080, kas ir sasaistīts ar IIS *ALEPH500* integrēto UDK datubāzi (Master Reference File). Ilgu laiku šī datubāze tika piedāvāta tikai angļu valodā, bet no 2008.gada ir pieejams UDK tulkojums latviešu valodā.

PRIEKŠMETOŠANA

Sistēma *ALEPH500* uztur ierakstu priekšmetošanu un nodrošina autoratbildības kontroli. Sākot ar 2003.gadu, NBADB ierakstiem tiek pievienoti atslēgvārdi MARC 653 laukā (nekontrolētais atslēgvārds), kā arī 600 laukā (persona kā priekšmets), 610 laukā (Institucionālā autora nosaukums), 611 laukā (sanāksmes nosaukums), 651 laukā (ģeogrāfiskais nosaukums), kas veidoja datubāzē izmantojamo Atslēgvārdu sarakstu. Visus šos laukus var atkārtot, tādējādi ir iespējams pilnīgāk atspoguļot rakstu tematiku un saturu. Atslēgvārdi šajos MARC laukos nedublēja tos atslēgvārdus, kuri jau ir ietverti analītiskā apraksta nosaukuma laukā, anotācijā. Atslēgvārdu saraksta apjoms jau 2004.gada beigās bija vairāk nekā 23 000 atslēgvārdu latviešu valodā. Šāda priekšmetošanas metodika īsti neatbilda starptautiskajām prasībām, un tādēļ tika pieņemts lēmums analītisko ierakstu priekšmetošanā izmantot kontrolētus priekšmetus.

Kopš 2008.gada NBADB ierakstiem tiek pievienoti priekšmeti no LNB adaptētā Kongresa bibliotēkas priekšmetu saraksta un NBADB ir saistīta ar LNB veidoto Autoritatīvo datubāzi. Sākot ar 2009.gadu, arī Letikas analītiskajiem ierakstiem tiek pievienoti priekšmeti. Tas uzlabo ierakstu meklēšanu datubāzē, ieraksti ir pakļauti vienotai autoritatīvai kontrolei, jo pēc vienotiem principiem tiek veidoti priekšmeti gan Zinātnisko bibliotēku kopkatalogā, gan Monogrāfiju un turpinājumizdevumu datubāzē, gan NBADB. Autoritatīvās datubāzes priekšmeti tiek veidoti, pamatojoties uz LNB krājumā esošo grāmatu tematiku, tādēļ ne vienmēr preses rakstos apskatītajām tēmām atbilstoši priekšmeti ir atrodami šajā datubāzē. Šādos gadījumos analītiskajiem ierakstiem tiek pievienoti atslēgvārdi. Trūkstošo tēmu saraksti tiek nosūtīti priekšmetošanas speciālistiem un iespēju robežās vajadzīgais priekšmets tiek izveidots. Notiek regulārs agrāko atslēgvārdu rediģēšanas process un, ja vien tiek atrasts atslēgvārdam atbilstošs priekšmets, tad tas tiek pārveidots par priekšmetu. Šobrīd NBADB

piedāvā ierakstu meklēšanu gan pēc priekšmetiem, gan pēc atslēgvārdiem. Analītisko ierakstu priekšmetošana ir novitāte, kas attīsta un uzlabo arī Autoritatīvās datubāzes kvalitāti.

RĀDĪTĀJU VEIDOŠANA

Arī IFLA¹⁹ 67.starptautiskajā konferencē, kas notika Bostonā (ASV) 2001.gada augustā, tika apstiprinātas vispārējās prasības nacionālās bibliogrāfijas izdevumiem, t.i., tajos esošajiem ierakstiem ir jāatbilst starptautiskajiem standartiem un tie jāveido uz obligātā eksemplāra bāzes. Pēc 1998.gadā apkopotajiem datiem no 63 aptaujātajām pasaules valstīm iespīestā formā nacionālo bibliogrāfiju izdeva 56 valstīs, t.i. 90,3%.²⁰ Arī šis apstāklis pierādīja iespīestā formāta nepieciešamību pasaulē un arī Latvijā. Tādēļ, sākot strādāt ar IIS *ALEPH500*, 2002.gadā bija jānodrošina ikmēneša rādītāja „Latvijas preses hronika” veidošana. Tika izstrādāta programmatūra, kas to nodrošināja. Rādītāja veidošana notika ļoti ātri, ieguldot nelielu rediģēšanas darbu.

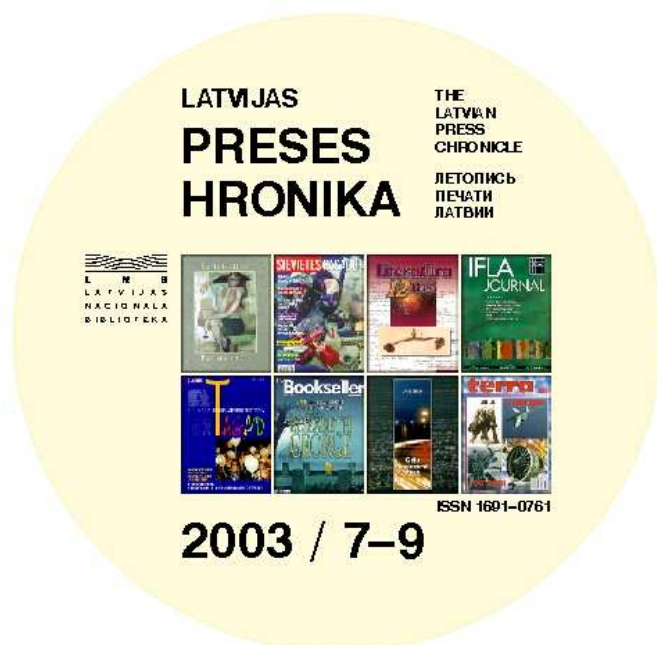
Attīstoties informācijas tehnoloģijām bibliotēkās, tās ierakstu meklēšanai izmantoja NBADB internetā un iespīestā rādītāja „Latvijas preses hronika” loma mazinājās. Tā kā visās Latvijas bibliotēkās vēl nebija interneta pieslēguma vai arī tas bija mazjaudīgs, tika nolemts rādītāju izdot CD-ROM²¹ formātā, kas atbilda arī starptautiskajām rekomendācijām nacionālās bibliogrāfijas publicēšanā. No 2003. līdz 2007.gadam rādītājs „Latvijas preses hronika” tika izdots šādā formātā. Atšķirība no rādītāja iespīestās formas ir tā, ka kompaktdiskā tiek apvienota trīs mēnešu informācija no iepriekš atsevišķi izdotajām abām rādītāja daļām. CD-ROM izmantošana ir ļoti ērta – datoriem nepieciešams tikai CD-ROM nolasītājs. Rādītāja struktūra ir tāda pat kā iespīestajam rādītājam. Ērti ir izmantot palīgrādītājus, jo tie ar hipersaiti ir savienoti ar vajadzīgo rādītāja ierakstu. Hronika sastāv no šādām daļām: Grāmatu hronika, Žurnālu un avīžu rakstu hronika (Analītika), Recenziju hronika un Letika (Latvija un latvieši pasaules presē). Informācijas ērtākai meklēšanai tiek piedāvāti vairāki palīgrādītāji:

- Personu rādītājā uzrādīti gan autori, gan pārējās personas, kas piedalījušās dokumenta vai publikācijas sagatavošanā vai minētas tajā;
- Nosaukumu rādītājā uzrādīti grāmatu nosaukumi no Grāmatu hronikas un Letikas;
- ISBN rādītājā uzrādīti grāmatu ISBN no Grāmatu hronikas un Letikas;
- Valodu rādītājā uzrādītas ierakstu valodas no Letikas;
- Avotu rādītājā uzrādīti preses izdevumi, kas iekļauti Žurnālu un avīžu rakstu hronikā un Letikā.

¹⁹ International Federation of Library Associations (Starptautiskā Bibliotēku asociāciju un institūciju federācija)

²⁰ Holley Robert P. Results of a “Survey on Bibliographic Control and National Bibliography, IFLA Section on Bibliography”

²¹ Compact Disc Read Only Memory (Lasāmatmiņas kompaktdisks)

4. attēls: rādītājs „Latvijas preses hronika” CD

Kopš 2008.gada rādītājs „Latvijas preses hronika” tiek sagatavots elektroniskā PDF formātā.

IERAKSTU EKSPORTS/IMPORTS

Viena no mūsdienu prasībām informācijas sistēmām ir formātu savietojamība ar citām sistēmām. IIS *ALEPH500* nodrošināja datu eksportu un importu MARC formātos. Sistēma nodrošina datu importu no Kongresa bibliotēkas, OCLC datubāzēm, bet datu eksports notika no USMARC²² (MARC21) formāta uz UNIMARC.²³ Tā kā viens no svarīgākajiem nacionālās bibliogrāfijas uzdevumiem ir nodrošināt ar bibliogrāfiskajiem datiem publiskās, zinātniskās bibliotēkas un citas informācijas iestādes, tad, pārejot strādāt IIS *ALEPH500*, šis jautājums tika izvirzīts kā viens no būtiskākajiem. Lielākā problēma bija tā, ka IIS *ALEPH500* dati tika ievadīti MARC21 formātā, bet IIS *ALISE* – UKMARC formātā. Bija vajadzīga programma, kas konvertētu datus no viena MARC formāta otrā. Jau 2000.gadā LNB BI sāka specifیکāciju izstrādi šādai konvertēšanas programmai. Specifikācijās iekļāva obligātās un vēlāmās prasības, kas tika izvirzītas jaunajai sistēmai. 2001.gadā tika pabeigts Analītikas aprakstu specifیکāciju izstrādes galīgais variants un sākās darbs pie konvertēšanas programmas izveides. Te gan jāsaprot, ka, veidojot konvertēšanas programmu, specifیکācijas tika arī nedaudz mainītas un papildinātas. Analītikas aprakstu specifیکāciju izstrādi sarežģīja arī tāds apstāklis, ka, sākot ar 2001.gadu, stājās spēkā jaunais analītikas aprakstu standarts “Bibliogrāfiskā apraksta standartu (BA : *ISBD*) piemērošanas noteikumi analītiskajā aprakstā”, kurš būtiski izmainīja aprakstu ievadīšanu MARC formātā.

LNB BI ar Bibliotēku informācijas tīklu konsorcijs atbalstu tika izstrādātas šādas specifیکācijas analītikas datu konvertēšanas programmu izveidei:

- no UKMARC uz MARC21 (IIS *ALISE* veidoto analītikas datu importēšanai IIS *ALEPH500*). Šāda datu konvertēšana bija nepieciešama, jo bija jākonvertē visi jau IIS *ALISE* izveidotie

²² United States of America MARC (Amerikas Savienoto Valstu mašīnlasāmās katalogizācijas formāts)

²³ Universal MARC (Universālais mašīnlasāmās katalogizācijas formāts)

analītikas ieraksti (667 876 ieraksti), kā arī katru mēnesi jākonvertē publisko bibliotēku atsūtītie ieraksti importēšanai NBADB (mēnesī aptuveni 600 ierakstu). Specifikāciju izveidi atviegloja tas, ka sakrita MARC formāta lauki un apakšlauki, kā arī tajos ievadāmā informācijas (lauki 100, 504, 505, 508, 600 u.c.).

Specifikāciju izveidi sarežģīja:

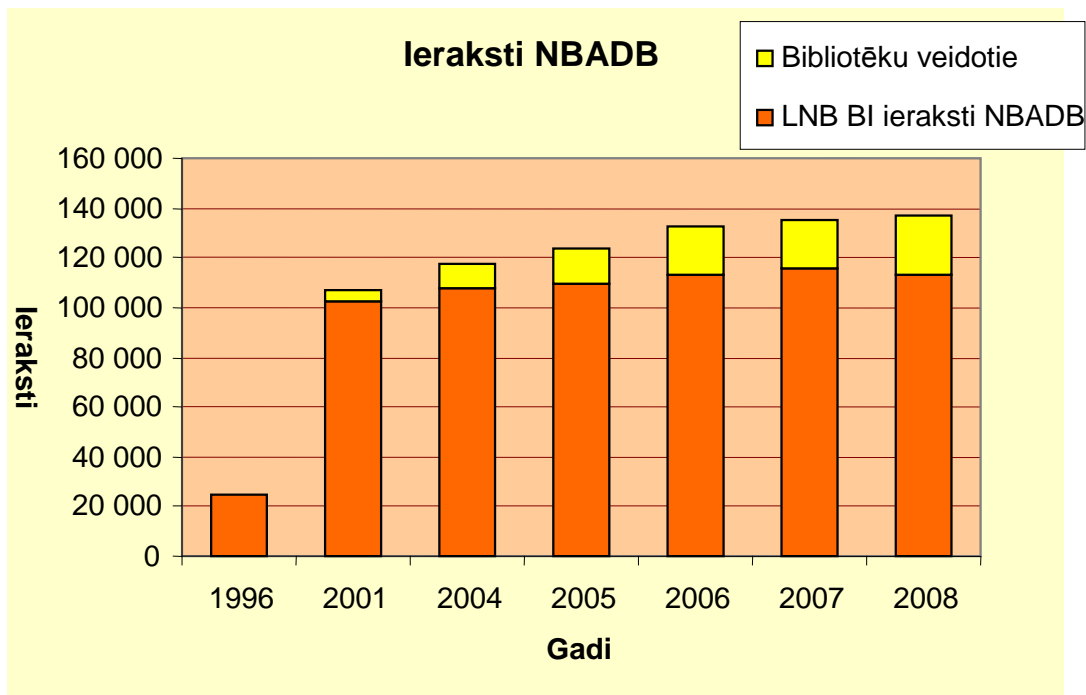
1. IIS *ALISE* ievadīto ierakstu lauku un apakšlauku izvietojuma maiņa (uzsākot ierakstu ievadi 1996.gadā, daļā "Raksta avots" lauki tika ievadīti atšķirīgā izkārtojumā nekā vēlākos gados);
2. bibliogrāfisko dalītājzīmju iekļaušana IIS *ALEPH500* MARC21 formāta ierakstā (MARC21 formāta specifika ir tā, ka bibliogrāfiskās dalītājzīmes ievada katalogizētājs);
3. indikatoru izvietojums MARC21 formātā (indikatoru izvietojums nav vienmērīgs, bet gan katram laukam atšķirīgs. Laukā 081 nav neviena indikatora, laukā 245 ir divi indikatori, laukos 100, 600, 700, 773 u.c. ir tikai viens – pirmais indikators);
4. ne UKMARC, ne MARC21 formātu standarti nav tulkoti latviešu valodā, bet ir pieejami tikai angļu valodā.

- no MARC21 uz UKMARC (analītikas datu eksportēšanai no IIS *ALEPH500* uz IIS *ALISE*). Šī konvertēšanas specifika un programmas izveide nodrošināja IIS *ALEPH500* izveidoto analītikas datu eksportu no MARC21 formāta ieimportēšanai IIS *ALISE* UKMARC formātā. Tas ļāva veikt datu eksportu un vienlaicīgi ar to datu konversiju no NBADB un piegādāt nacionālās bibliogrāfijas analītikas ierakstus bibliotēkām un citām informācijas iestādēm. Strādājot IIS *ALISE*, bija apmēram 30 bibliotēkas, katrai mēnesī vidēji tika piegādāti 4000 - 5000 analītikas ieraksti. Uzsākot ierakstu veidošanu IIS *ALEPH500*, šis skaits saglabājās. Turpmākajos gados bibliotēku skaits samazinājās, jo bibliotēkām, savās lokālajās datubāzēs ieimportējot tik lielu ierakstu skaitu, radās tehniskas problēmas. Tā kā NBADB ir pieejama tiešsaistē, tajā ir atrodami visi izveidotie ieraksti un to atlase notiek ātri, bibliotēkas savā uzziņu darbā sāka izmantot NBADB internetā, vai arī lokālajās datubāzēs importēja tikai visvairāk izmantojamus turpinājumizdevumu aprakstus, novadpētniecības materiālus utt. Šobrīd ierakstu importam savās datubāzēs bibliotēkas izmanto protokola Z 39.50 klientu.

Sākot ar 2007.gadu, IIS *ALISE* ierakstu veidošanā sāka izmantot MARC21, tādēļ zuda vajadzība ierakstu apmaiņai izmantot konversijas programmas.

LATVIJAS BIBLIOTĒKU DALĪBA NBADB VEIDOŠANĀ

Līdz ar Latvijas bibliotēku darbību automatizētā informācijas sistēmā, radās iespēja veikt datu apmaiņu. Tā kā 20.gadsimta 90-tajos gados gan NBADB, gan Latvijas bibliotēkas savu datubāzu veidošanai izmantoja IIS *ALISE*, tad vienas sistēmas ietvaros datu apmaiņa bija vienkārša. No 1996.gada sākās regulāra Latvijas bibliotēku veidoto ierakstu importēšana NBADB. Limbažu Galvenā bibliotēka bija pirmā, kura LNB BI sāka sūtīt sava rajona laikraksta „Auseklis” ierakstus. 2001.gadā BI saņēma ierakstus jau no septiņām bibliotēkām. Kopš 2004.gada ierakstu piegādi NBADB finansiāli atbalsta projekts „Valsts vienotā bibliotēku informācijas sistēma” (VVBIS). Pateicoties tam, 2004.gadā trīskāršojās no Latvijas bibliotēkām saņemto ierakstu skaits. Ar katru gadu pieauga to bibliotēku skaits, kuras vēlējās savus ierakstus sūtīt iekļaušanai NBADB. 2008.gadā ieraksti tika saņemti no 22 Latvijas bibliotēkām (ieraksti izrakstīti no 43 reģionālajiem laikrakstiem). 3.tabulā redzams, cik lielu daļu no visiem NBADB ierakstiem veido reģionu bibliotēkas.

3.tabula. LNB un reģionu bibliotēku ieraksti NBADB

Šāda sadarbība ir veiksmīga, jo tiek taupīti cilvēkresursi, laika resursi, nenotiek darba dublēšanās. Problēma ir ierakstu kvalitāte, jo atsūtītie ieraksti ir jāredīgē. Tā kā bibliotēkām ir zināmas grūtības ar standartu ievērošanu un to pareizu pielietojumu, katalogizētājiem tiek sniegtas konsultācijas un metodiski norādījumi analītisko ierakstu veidošanā MARC formātā.

METADATU IZMANTOŠANA ANALĪTISKO IERAKSTU VEIDOŠANĀ

Iecere par piekļuvi rakstu pilnajiem tekstiem no NBADB radās jau sen, taču tās īstenošanu varēja uzsākt tikai 2005.gada maijā. Valsts aģentūra "Kultūras informācijas sistēmas", kas administrēja projektu VVBIS, 2004.gadā izsludināja cenu aptauju par sasaisti ar pilntekstiem, kuras rezultātā tika noslēgts līgums ar Lursoft IT par piekļuves nodrošināšanu seriālizdevumu pilnajiem tekstiem no NBADB. Lursoft IT piedāvā piekļuvi 51 turpinājumizdevumam (no tiem šobrīd iznāk 36) preses aģentūru apskatiem caur Lursoft laikrakstu bibliotēku (LLB). LLB ir iespējas lasīt pilnteksta publikācijas, taču rakstiem netiek pievienotas tabulas, diagrammas un zīmējumi. Laikrakstu bibliotēkā netiek ievietotas arī fotogrāfijas, reklāmas un sludinājumi.

Lai pēc iespējas efektīvāk izmantotu elektronisko publikāciju iespējas, tika nolemts, ka Lursoft IT piegādās ne tikai rakstu unikālo identifikatoru (URL), bet arī tās ziņas, kuras var iegūt no turpinājumizdevumu maketiem, t.i., raksta autors, nosaukums, laikraksta datējums, raksta atrašanās vietas norāde izdevumā. Tika noteiktas prasības piegādājamajiem aprakstiem – datu piegādes formāts, izkārtojums, kodējums.

IIS *ALEPH500* administrētāja Latvijā - valsts aģentūra "Kultūras informācijas sistēmas" nodrošina ikdienas saņemto failu automātisku importu IIS *ALEPH500* šim nolūkam atsevišķi izveidotā datubāzē, jo ne visi saņemtie ieraksti tiek katalogizēti un pārkopēti NBADB. No Latvijā iznākošajiem centrālajiem izdevumiem tiek katalogizēta aptuveni puse no

saņemtajiem aprakstiem, taču no reģionālajiem izdevumiem aptuveni 1/6 daļa rakstu. Kataloģizēti tiek vērtīgākie, nozīmīgākie raksti, vēsturiskie, novadpētniecības materiāli, galvenie politiskie, ekonomiskie raksti. Piemēram, 2008.gadā no NBADB ievadītajiem 137 387 ierakstiem 57 309 ieraksti tika sasaistīti ar LLB.

Aprakstam ir aizpildīti LDR (vadības lauki) un fiksētā garuma lauki, bez kuriem nevar veikt datu importu datubāzē. Lursoft IT programmētājiem tika prasīts iekļaut arī tādus laukus kā, piemēram, kataloģizācijas avots, valoda, nacionālās bibliogrāfijas apzīmējums, preses hronikas apzīmējums, kuru esamība metadatu formātā atvieglo darbu kataloģizētājiem, jo šie lauki nav jāpievieno pēc tam. Lursoft IT izstrādātā tehnoloģija ietver laikrakstu publikāciju metadatu automātisku ieguvu no to izdevumu maketiem, ar kuru izdevējiem Lursoft IT ir noslēgusi informācijas apstrādes līgumus. Pēc metadatu ieguves katru nakti tie tiek piegādāti LNB. Kataloģizētāji šos īsos aprakstus papildina (veido papildaprakstus personām, pievieno anotāciju, priekšmetus, UDK u.c.) un izveido pilnu analītisko bibliogrāfisko ierakstu. Datubāzē paaugstinās ierakstu veidošanas kvalitāte – tiek izslēgta gramatisko kļūdu rašanās, pārrakstot rakstu nosaukumus, autorus.

Šī projekta īstenošana uzlabo arī NBADB izmantošanu, jo, sameklējot vajadzīgos rakstus datubāzē, ir iespējams pieslēgties pie konkrētā raksta pilnteksta. LLB laikrakstu arhīvs pieejams no 1994.gada. Arī NBADB ierakstiem ir pievienotas saites uz LLB no 1994.gada.

Būtisks aspekts šajā projektā ir "publikāciju reģistra" un izdevēju autortiesību aizsardzības principu ievērošana, jo pilnteksta publikācijas kopiju interesents var iegūt tikai pēc autorizācijas un uz tādiem nosacījumiem, kādus noteicis izdevējs. Tādējādi, katrs lasītājs, kurš vēlas iegūt publikācijas kopiju, to var izdarīt legāli, samaksājot izdevējam pienākošos atlīdzību²⁴. Bibliotēkām šī pakalpojuma izmantošanā finansiālu atbalstu sniedz gan valsts aģentūra "Kultūras informācijas sistēmas", gan Lursoft IT. Plaši šo iespēju izmanto Latvijas reģionālās bibliotēkas, jo ļoti bieži vecāko gadu laikraksti bibliotēkā vairs nav atrodamī un pieslēgšanās pie raksta pilnteksta ir ātrākā un ērtākā iespēja, kā iegūt vajadzīgo informāciju.

NACIONĀLĀS ANALĪTISKĀS BIBLIOGRĀFIJAS RETROSPEKTĪVĀ KONVERSIJA

LNB BI 2000.gadā tika uzsākts projekts „Latvijas Nacionālās bibliogrāfijas retrokonversija (18.gs. vidus – 1995)”, kura mērķis bija iespiesto bibliogrāfisko rādītāju konvertēšana mašīnlasāmā formā. Firma „SWH Tehnoloģija” (tagad akciju sabiedrība „Exigen Services Latvia”) izstrādāja speciālu programmatūru. Paredzamais konvertējamo ierakstu apjoms bija apmēram 2,5 miljoni ierakstu, kas papildinātu nacionālās bibliogrāfijas datubāzes.²⁵ Analītisko ierakstu apjoms - 1 627 210 ierakstu (1944.-1995.gads). Šī projekta ietvaros tika sagatavotas un izdotas rādītāja „Latvijas preses hronika” trūkstošās daļas no 1991.gada jūnija līdz 1993.gada decembrim (pavisam 63 000 ierakstu).

Līdz 2009.gadam mašīnlasāmā formā ir konvertēti 550 000 analītiskas ierakstu no 1981. līdz 1995.gadam. Turpinās darbs, lai pilnībā visu nacionālo bibliogrāfiju varētu piedāvāt tiešsaistē nacionālās bibliogrāfijas datubāzēs.

Secinājumi

Izvērtējot analītiskās bibliogrāfijas attīstību Latvijā, var secināt, ka tā tiek veidota atbilstoši starptautiskajiem standartiem, un rekomendācijām. Tas uzlabo meklēšanas iespējas

²⁴ Latvijas Nacionālās bibliotēkas un Lursoft IT sadarbības projekta prezentācija Seulā, Dienvidkorejā [tiešsaiste].

²⁵ Linkeviča Guna. Nacionālās bibliogrāfijas retrokonversija: ieguvumi un mācības, 72.lpp.

arī bibliogrāfiskajās datubāzēs, sekmē to izmantošanu. Te gan jāatzīmē traucējošs apstāklis MARC21 formāta standartā, jo tajā nav paredzēta analītisko ierakstu bibliografēšana. Bibliotēkas, kuras veido analītiskos ierakstus, pielāgo tos MARC21 formātam, tādēļ dažkārt rodas situācijas, ka viena un tā pati informācija tiek ievadīta dažādos MARC21 laukos.

Liels darbs ir paveikts analītisko ierakstu retrospektīvajā konversijā. Darbā tiek izmantoti jauni tehnoloģiski risinājumi, kas kalpo par pamatu informācijas pārveidei elektroniskajā vidē, ļaujot ierakstus datubāzēs izmantot no jebkuras pasaules valsts.

Tāpat kā citās pasaules valstīs, arī Latvijā ierakstu veidošanā notiek sadarbība starp bibliotēkām un citiem informācijas piegādātājiem. Informācijas tehnoloģijas ļauj ierakstus izveidot vienreiz, bet izmantot tos vairākkārtēji. 13 gadus ilgā analītisko ierakstu saņemšana no Latvijas bibliotēkām un to iekļaušana NBADB rāda veiksmīgu sadarbības modeli, ko vajadzētu turpināt un attīstīt. Ideāls variants būtu, ja, saņemot ierakstus no bibliotēkām, tie nebūtu jāredīgē, bet uzreiz tos varētu importēt NBADB. Lai to panāktu, ir jāceļ bibliogrāfu kvalifikācija. Atšķirības starp abām datu apmaiņā izmantotajām sistēmām (IIS *ALISE* un IIS *ALEPH*) ir mazinājušās, jo, sākot ar 2007.gadu, kad IIS *ALISE* uzsāka darbu MARC21 formātā, datu apmaiņa notiek vienā MARC. Laikam ejot, ir panākta vienota informācijas ievade MARC laukos analītiskajiem ierakstiem abās sistēmās.

Novitāte ierakstu veidošanā ir sadarbības projekts ar Lursoft IT - metadatu izmantošana analītiskās ierakstu veidošanā, kas arī nodrošina NBADB sasaisti ar rakstu pilntekstiem LLB. Šī projekta realizācija ieinteresēja arī starptautiskos ekspertus, tādēļ tika saņemts uzaicinājums to prezentēt Starptautiskās Bibliotēku asociāciju un institūciju federācijas (IFLA) 72.ģenerālkonferencē „Bibliotēkas – dinamisks dzinējspēks zināšanu un informācijas sabiedrībai”, kas notika Seulā (Dienvidkoreja) 2006.gadā. LNB BI pārstāves Anita Goldberga un Ilona Dukure piedalījās konferencē ar ziņojumu „Shopping for current day new's in library database. Is it possible?”, kas tika tulkots angļu, spāņu, franču, ķīniešu un japāņu valodā.

Analītiskās bibliogrāfijas veidošanai Latvijā ir senas tradīcijas, un šis darbs noteikti ir jāturpina, jo tikai tā ir iespējams saglabāt mazas tautas kultūrvērtības, apzināt un saglabāt informāciju nākamajām paaudzēm.

Izmantotie informācijas avoti

Grāmatas

1. Bell, Barbara L. An annotated guide to current national bibliographies. 2nd completely rev. ed. Munchen : K.G. Saur, 1998. 487 p.
2. Latvijas Nacionālā bibliotēka. *Latvijas prese, 2000* : statistisko materiālu krājums. Rīga : Latvijas Bibliogrāfijas institūts, 2001. [90] lpp.
3. Latvijas Nacionālā bibliotēka. *Latvijas prese, 1999* : statistisko materiālu krājums. Rīga : Latvijas Bibliogrāfijas institūts, 2000. [105] lpp.
4. Latvijas Nacionālā bibliotēka. *Latvijas prese, 1995* : statistisko materiālu krājums. Rīga : Latvijas Bibliogrāfijas institūts, 1996. [85] lpp.
5. Latvijas Nacionālā bibliotēka. *Latvijas prese, 1997* : statistisko materiālu krājums. Rīga : Latvijas Bibliogrāfijas institūts, 1998. [106] lpp.
6. Latvijas Nacionālā bibliotēka. *Latvijas prese, 1993* : statistisko materiālu krājums. Rīga : Latvijas Bibliogrāfijas institūts, 1994. [60] lpp.
7. LR Kultūras ministrija. *Latvijas prese, 1991* : statistisko materiālu krājums. Rīga : Latvijas Bibliogrāfijas institūts, 1992. [50] lpp.

8. Ranka, Sandra. *Analītisko bibliogrāfisko ierakstu izveide un standartizācija* : metodiska izstrādne. [Rīga] : LU Akadēmiskais apgāds, [2006]. 66 lpp. ISBN 9984-802-18-3.

Konferenču materiāli

9. Holley Robert P. Results of a "Survey on Bibliographic Control and National Bibliography, IFLA Section on Bibliography". No: *ICNBS Copenhagen 25-27 November 1998* : Pre-Conference Booklet. International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). [Copenhagen] : Danish Library Centre, 1998, p.10-17. ISBN 87-552-2393-1.

10. Linkeviča Guna, Goldberga Anita. Nacionālās bibliogrāfijas retrokonversija: ieguvumi un mācības. No: *Latvijas Nacionālā bibliotēka. Nacionālā bibliogrāfija: no rakstītā līdz digitālajam* : starptautiska konf. 2002. g. 12.-13. sept. Rīga : [Latvijas Nacionālā bibliotēka], 2002. 72.-74. lpp.

Raksti turpinājumizdevumos

11. Goldberga, A. LNB Bibliogrāfijas institūtam – 60. *Bibliotēkas Pasaule*, Nr.17, 2001, 42.-48.lpp.

12. Parent Ingrid. International Conference on National Bibliographic Services: A Truly International Experience. *National Library News*, Vol.3, Nr.3/4 (march/april), 1999, p.3-4.

Materiāli no interneta

13. *Guidelines for national bibliographies in the electronic age* [tiešsaiste] / editor Maja Žumer. 2008. [skatīts 2009.g. 15.apr.]. Piekļuve: <http://archive.ifla.org/IV/ifla73/papers/089-Zumer-en.pdf>.

14. *Latvijas Nacionālā bibliotēka* [tiešsaiste]. [skatīts 2009.g. 15.apr.]. Piekļuve: <http://www.lnb.lv/lv/par-lnb/vesture>.

15. Latvijas Nacionālās bibliotēkas Bibliogrāfijas institūts. *Nacionālās bibliogrāfijas analītiskas datubāze* [tiešsaiste]. [Rīga : Latvijas Nacionālās bibliotēkas Bibliogrāfijas institūts, 1996-]. [skatīts 2009.g. 15.apr.]. Piekļuve: http://roze.lanet.lv:8991/F/?func=option-update-Ing&file_name=find-b&local_base=nba01&p_con_lng=lav.

16. *Latvijas Nacionālās bibliotēkas un Lursoft IT sadarbības projekta prezentācija Seulā, Dienvidkorejā* [tiešsaiste]. [skatīts 2009.g. 15.apr.]. Piekļuve: <http://www.lursoft.lv/index.php?a=9&z=440>.

17. Parent Ingrid. *The importance of national bibliographies in the digital age* [tiešsaiste]. 2007. [skatīts 2009.g. 15.apr.]. Piekļuve: <http://www.ifla.org/iv/ifla73/index.htm>.

18. The Library of Congress. *MARC Standards* [tiešsaiste]. [skatīts 2009.g. 30.apr.]. Piekļuve: <http://www.loc.gov/marc/>

19. UDC Consortium [tiešsaiste]. [skatīts 2009.g. 30.apr.]. Piekļuve: <http://www.udcc.org/about.htm>

20. *Valsts aģentūra Kultūras informācijas sistēmas* [tiešsaiste]. [skatīts 2009.g. 30.apr.]. Piekļuve: <http://www.kis.gov.lv/lv/c3/n13/>.

Nepublicētie materiāli

21. Dukure, Ilona. *Latvijas kārtējās nacionālās analītiskas datubāze: izveide un izmantošana* : maģistra darbs. Latvijas Universitāte. Rīga, 2002. 101 lpp.

Summary. The national bibliography lists and describes all publications produced in the country or published elsewhere, but of special interest or significance to the country, and provides access to it in different formats. Particular role in it plays national analytical bibliography. Not all countries have it. The Institute of Bibliography of the National Library of Latvia provides the systematic cataloging, study, and description of all publications printed in Latvia and abroad about Latvia and Latvians. As a small country Latvia has also the analytics database – the most comprehensive information database of analytical articles from serial publications. The completeness of the national bibliography depends on the supply of the legal deposit.